

# ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆՔ

## ՆՈՅԵԱՆ ՏԱՊԱՆԻՆ ԴԱԴՐԱԾ ԼԵՐԱՆ ՎՐԱՅ

Դ .

Կը մնայ յիշատակել հոռակ ուրեմն օտար մատենագրաց վկայութիւնքն եւ սեպագիր արձանագրութեանց աւանդածները սոյն խնդրոյս նկատմամբ :

Արդ նախ եւ յառաջ՝ Յովսեպոս պատմագիրն իւր Հնախօսութիւնի Հրեից մատենին մէջ այսպէս կը գրէ . «Նիկողայոս Դամասկացին (Քրիստոսէ շուրջ 75 տարի առաջ) իւր Դ.Զ. գրքին մէջ սոյն նիւթին վրայ «վիպելով՝ սա՛պէս կը գրուցէ . «անոր քան զՄիլյադա (կամ՝ Մինիլաւի «վերեւը) Հայաստանի մէջ քարձր լեռ մը կայ՝ Բարիս կոչուած, որուն վրայ «այս կ'ըսուի թէ ջրհեղեղի ժամանակ շատերն ապաստանելով ազատեցան . եւ «թէ տապանին մէջ նաւորդ մը՝ նոյն լեռան քո՛ւն իսկ գազարը ցանաք «եղած ըլլայ , եւ փայտերուն մնացորդի ու նշխարի երկայն ասեւս պա- «հուած ըլլան : Դուցե տակաւ նոյն այն անձն ըլլայ (նոյ) . որուն վրայ «գրած է նաեւ (Մովսէս) Հրեից օրենսդիրը» . — «Nicolaus Damascenus «libro nonagesimo sexto de his rebus narrat in haec verba : est su- «per Milyada (կամ Minyada) in Armenia mons ingens, Baris dictus, «in quem multos diluvii tempore confugientes fama est servatos esse, «et quendam in arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, li- «gnorumque reliquias diu conservatas esse. Iste fortasse idem ille «est de quo etiam scripsit Judaeorum legislator» (Fl. Jos. Ant. jud. T. I. p. 16). — Թէ արդեօք Նիկողայոսի Դամասկացւոյ Բարիս (Baris) լեռն՝ Հայոց Մասիօն է , ինչպէս կը կարծեն ոմանք , թէ Արարատ աշ- խարհին Բագրեւանդ գաւառին մէջ եղած Վարադն , որուն համար կ'ըսէ Բուղանդ (Դպր. Ե. գլ. խդ. էջ 260) «լեռանն մեծ՝ որ անուանեալ կոչի Վարադ» . հոս չէ տեղւոյս քննել այս խնդիրը . տեսնեն ընթերցողք Արարատը Սուրբ Գրոց մէջ , էջք 7 եւ 66 . Վիեննա 1901 :

Երկրորդ . Քրիստոսի ժամանակաշրջանի Օգոստոս Հռոմայեցւոց Կայսեր օրով՝ Հայք կը հաւատաւին թէ իրենց երկրին մէջ Բարրիս (Barris = le vaisseau) կոչուած լեռան վրայ Նոյեան տապանին մնացորդներէն տակաւին կը գտնուէին (F. Vigouroux — Manuel Biblique. Tome I , p. 574. Paris 1892 . Id. Dictionnaire de la Bible , Tome I . col. 925-926. Paris 1895). — Արդեօք այս Բարրիսն յիշեալ Բարիսի հետ նոյնա- ցընելո՞ւ է թէ ոչ , մեր նիւթէն դուրս է այս խնդիրը հետազօտելն :

Երրորդ , Քրիստոսի 193-211 թուականին՝ Հռովմայեցւոց Սեպտիմոս-Սեւերոս կայսեր ժամանակ , Փոխգիտ Սպամիա Կիպրոս (Սփիռն Դարա Հիսար) նշանաւորագոյն քաղաքին մէջ , զոր Եսեբիոս «'ի վերայ Մենանդրոս գետոյ» (1) կը դնէ , կոխուած դրամներուն վրայ կը տեսնուի նոյն հաւապետն եւ իւր կիներն 'ի տապանի՝ որուն վրայ երկու թռչուն կան . տապանին վրայ ալ նոյն գրուած է յունարէն : Արդ յիշեալ քաղաքին բնակիչք եւ առաջին քրիստոնեայք՝ տապանին հանգչած ու ըստ աւանդութեան իրենց ծանօթ տեղւոյն վրայ մենաստան մը շինած էին , Տապանին Վանք անուամբ . եւ ամէն տարի նոյն տեղը տօն մը կը կատարէին 'ի յիշատակ նոյայ ու իւր ընտանեաց տապանէն դուրս ելնելուն (2) :

Զորրորդ , Ս. Յերոնիմոս (340-420) այսպէս կը գրէ իւր Մեկնութեան մէջ Եսայեայ մարգարէի . Սենեքերիմայ հայրասպան որդիքն «Արաւ «բատ երկիրը փախան , որով կիմացուի Հայաստան . . . : Վասն զի Արաւ «բատը՝ Հայաստանի մէջ դաշտային երկիր մ'է , իր մէջէն կը վազէ «կ'անցնի Երասխ գետն , ամենաբոյս՝ ամենաբուխ եւ ամենալի է , «Տաւրոսի լեռան ստորոտն՝ որ մինչեւ նոյն աշխարհը կ'երկըննայ : Ուստի նաեւ տապանն՝ որուն մէջ նոյն հաւապետն իւր որդւովքն հեա մէկ «տեղ ազատեցաւ 'ի դագարել ջրհեղեղի՝ ո՛չ թէ քշուեցաւ տարուեցաւ «ընդհանրապէս 'ի լերինս Հայաստանի , որ Արարատ կը կոչուի , հաւապա դէպ 'ի Տաւրոսի ամենաբարձր լեռներն՝ որոնք Արարատայ դաշտաւ «գետիններուն վրայ կը տիրեն կ'իշխեն» . — «Qui cum fugissent in «terram Ararat, quod intelligitur Armenia... Ararat autem regio in «Armenia campestris est, per quam Araxes fluit, incredibilis uber- «tatis, ad radices Tauri montis, qui usque illuc extenditur. Ergo et «arca in qua liberatus est Noe, cum liberis suis, cessante diluvio, «non ad montes generaliter Armeniae delata est, quae appellatur Ara- «rat, sed ad montes Tauri altissimos, qui Ararat imminent campis» (Migne. Patr. Lat. XXIV, p 389). — Կը յաւելունք թէ՝ ըստ Սարաբոնի (Գիրք Բ.) ոմանք 'ի հնոց Տաւրոսի լեռանց այլեւայլ մասերուն Կորդուաց լերինք անունը տուած են . իսկ առ մեզ Տաւրոս = Taurus թարգմանուած է 'ի հնումն՝ Յուշ կամ Յրու գրախ եւս . «'ի լերինն՝ որ կոչի Յլու գլուխ» (Բուզանդ. Դպր. Գ. գլ. Ե, 16. ը. 18) , «յանդիման լերինն մեծի՝ որում Յուլն անուանեալ կարդան» (Անդ. գլ. Ժդ, 38) :

Հինգերորդ , Սիբիլեան պատգամաց ժողովածոյից մէջ (Գիրք Բ.) կը կարդանք հետեւեալ տեղեկութիւնքը , զորոնք 'ի չափս հայկական ուղեցիրնք թարգմանել .

(1) Պատմ. Եկեղ. Դպր. Ե. գլ. 16. էջ 380. Վենետիկ 1877 : — Տե՛ս եւ Fed. Lübker, Lessico ragionato della antichità classica, 'ի բառն Apamea, Roma 1898.

(2) Տե՛ս F. Vigouroux, 'ի վերոյիշեալ մատեանսն եւ 'ի տեղիս :



«'ի Փոխգիրա է լեառն մի չարձր, ոյր սեւագոյն՝ գոյն հողոյն,  
«Երկարածիգ՝ երկայնութեամբ, անուն նորին Արարատ,  
«Կորուսելոցն ա՛յս համայն պատըսպարան էր փրկութեան,  
«Ամենեքին զայն ըզձային՝ 'ի վեր ելեալ մերձիլ 'ի լեառնն,  
«Յորոյ խորոցըն գետարար աղբերակունք ջուրց Մարսիւեայ  
«Բըղխեն երկնապողող. յորոյ 'ի բարձր ի գագաթան  
«Հանգեաւ տապանն՝ 'ի խաղաղել ցածնուլ ալեաց եւ կոհակաց» : —

— «Est Phrygiae nigrante solo mons editus, et qui

«In longum porrectus abit, Araratque vocatur.

«Hic communis erat pereuntibus ara salutis,

«Omnibus id votum conscensu tangere montem,

«Cujus visceribus venae fluvialis undae

«Marsyae erumpunt: cujusque in vertice summo

«Arca stetit, postquam fluctus atque unda remisit».

(Migne, Patr. Graec. LXXXV, p. 99 'ի ծանօթութեան Sybilla relata).—

Մարսիւիսս վտակ մ'է Փոխգիրոյ, եւ Ապամիա քաղքին մօտերը՝ Մե-  
նանդրոս գետին մէջ կը խառնուի (Տե՛ս Fed. Lübker, Lessico ragio-  
nate, 'ի բառն Marsyas).

Վեցերորդ, Քրիստոսէ եօթը դար յառաջ՝ Բաբելացւոց Աստուրա-  
նիպալ արքային հրամանաւն ընդօրինակուած բեւեռագիր արձանագրու-  
թիւնը (Քաղդէաստանի էրէք քաղքին մէջ անծանօթ ժամանակ գրուած  
բնագրին վրայէն եղած՝ զոր հնագէտք ոմանք Քրիստոսէ 17 դար առաջ  
կը համարին) յետ խօսելոյ Գիլգամէս գիւցաղին վրայ եւ անոր քաջու-  
թիւնները պատմելու — որ Յունաց Հերակլէսին եւ մեր Վահագնի նա-  
խատիպն եղած է — կը յաւելու թէ անիկայ Հովիւ ու Գլխաւորն էր  
էրէք քաղաքին. ետքը վիպելով ջրհեղեղին ու Նոյեան տապանին վրայ՝  
արձանագրութեան երրորդ սիւնակին 141 եւ 145 տողերուն միջեւ կը  
յիշատակէ հինգ անգամ Նիգիր անուամբ երկիր մը եւ Նիգիր լեռ մը,  
որ արդիւնց զտապանն աւելի անդին անցնելու : — Ո՞ւր կը գտնուի  
արդեօք սոյն երկիրն ու լեռը. լսենք համբաւաւոր հնախօսն Վիգուրու.  
«Ասորեստանեայց աշխարհադրական ցուցակ մը մասնանիշ կ'ընէ՝ թէ  
«Նիգիր էր Գուաի (Կորդուաց) աշխարհին մէջ. Ասիկայ Ջազրոս լեռնա-  
«դօտոյն պատկանող լեռներէն մին է՝ Բաբելաստանի մերձաւորագոյն  
«կողմը : Ծննդոց գիրքը նոյն ուղղութեան վրայ երկիր մը կը ցուցընէ  
«մեղի, եւ «լեռինք Արարատայ» ասացուածը՝ Ջազրոսի հայական կող-  
«մը նայող դառ 'ի թափը մասնացոյց կ'ընէ» (F. Vigouroux, La Bible  
et les découvertes modernes. Tome I, p. 329 'ի ծանօթութեան) : Նոյ-  
նը կը հաստատէ նաեւ Գ. Մասփէրոյ գրելով՝ թէ «մարդկային ազգին  
«բախտն իւր մէջը կրող տապանը դադրեցաւ Նիգիր երկիրը՝ Կորդուաց  
«լեռներուն գագաթը» (G. Maspero, Histoire ancienne des peuples de  
l'Orient, p. 148).



Եօթներորդ , քանի մը տարի առաջ գերմանացի Բէլք եւ Լեման զիտնականք Վանայ ծովուն հարաւային կողմերն ուսումնական ճամբորդութիւն մը կատարած են . յիշեալ անձանցմէ երկրորդն ալ նոյն ուղեւորութեան վրայ տեղեկագիր մը հրատարակած է . անոր մէջ կ'ըսուի թէ՝ Ասուրնասիրբալ արքային Տարեգիրներուն համաձայն՝ Նիզիր լեռն (Նիսիր եւ կամ Նիցիր) որուն վրայ կեցած է Նոյայ տապանն , հին Մուսասիր քաղքին մօտ է . հետեւաբար հետամուտ եղած են փնտուելու եւ որոշելու Մուսասիրի ճիշդ տեղը . թէպէտեւ իրենց նպատակին բոլորովին հասած չըլլան (Տե՛ս Հանդ. Ամս. 1900 , առանձինն էջ 290 , սխալակ ա) :

Ե .

Համառօտելով գլխաւորենք մինչեւ ցարդ ըսածնիս .

1<sup>0</sup> Բոլորովին ստոյգ եւ անտարակուսելի է՝ թէ Նոյ նահապետին տապանն Հայաստանի լեռանց վրայ դադրած ըլլայ յետ ջրհեղեղի . Սուրբ Գիրքն եւ հին ազգաց ու ազանց պատմութիւնք նոյնը կը հաստատեն :

2<sup>0</sup> Ընդհանուր եւ համաշխարհի հին աւանդութիւնն՝ Հայոց աշխարհին Կորդուաց նահանգին լեռանց վրայ Նոյեան տապանին հանդիման ըլլալը կը հաւաստէ :

3<sup>0</sup> Իսկ ըստ ազգային եւ ասորական հնամի պատմչաց աւանդածին՝ Կորդուացւոց աշխարհին Սարարաս կոչուած լեռան վրայ կեցած է տապանըն : — Ամենահին բեւեռագիր արձանագրութիւն մը նոյնը կը հաստատէ բոլորովին , յայտնի ցուցնելով Կորդուաց Նիզիրն՝ իբրեւ տապանակիր լեռ :

4<sup>0</sup> Վերջապէս Մասեաց նկատմամբ իբր տապանակիր լեռ ըսուածները միջին դարէն ասդին առ մեզ պատմուած ըլլալով , նոր կարծիք մը համարելու է զայն՝ որ հաստատուն հիման մը վրայ հաստատուած չէ եւ պատմական արժէքէ իսկ զուրկ է :

Յ . Վ . Մ .

Ուղղելիք . — էջ 155 , տող 8 վարէն՝ «լեռանց» , կարդալ՝ «լեռանց» . էջ 157 ծան. 1 , տող 7՝ «կարուցած» , կարդալ՝ «կառուցած» . էջ 200 , տ. 34՝ «գաւառ մի» , կարդալ՝ «գաւառ մի» . էջ 203 , տ. 10՝ «այլոց» , կարդալ՝ «այլոյ» :

• •

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ . — Յարգ. Յօդուածագիրն գրութիւնն ստանալիս՝ զիտել տուած էինք , թէ «Բաղմավէպ»ի 1899 տարւան մի քանի պրակներուն մէջ նոյն նիւթին վրայ գրած է նաեւ Կ. Յ. Բասմաջեան : Բայց Յարգ. Յօդուածագիրը չկարենալով ձեռք բերել «Բաղմավէպ»ի յիշեալ պրակները , մասնաւոր նամակով մը կը յորդորէր մեզ իր յօդուածին կցել նաեւ «Բաղմավէպ»ի մէջ հրատարակուածին մէկ համառօտութիւնը : Մենք «Բանասէր»ի յառաջիկայ պրակէն սկսեալ վերստին կը հրատարակենք նոյնը , ինչ ինչ փոփոխութիւններով :